

האם קטר חוזרת לחיק העולם הערבי מהשער המצרי?

יואל גוז'נסקי ואופיר וינטר | 28 ביוני, 2021 | גיליון 1493

בחודשים האחרונים נרשמים שינויים בדינמיקה של היחסים הבין-ערביים, ובפרט ביחסי קטר ומצרים, שהיו מתוחים ואף עוינים בשנים האחרונות. ההתחממות ביחסים בין קטר לבין מדינות "הרביעייה הערבית" (ערב הסעודית, איחוד האמירויות, מצרים ובחריין), שהחרימו אותה עד ינואר 2021, צפויה להשפיע על אופי מעורבותה ברצועת עזה וקשריה עם חמאס לאחר מבצע "שומר החומות", ומכאן חשיבותה לישראל. המגמה צוברת תאוצה דווקא כאשר בישראל יש המבקשים להרחיק את קטר מההבנות להסדרה עם חמאס המתגבשות (בחסות מצרית) לאחר המבצע. לפיכך, המאבק על מקומה של קטר בשיקום רצועת עזה עשוי להתחוויר כאחד מסלעי המחלוקת בדיונים בין ירושלים לקהיר. יתרה מכך, יחסיה של קהיר עם דוחה יהיו משתנה קריטי בעיצוב המדיניות הישראלית כלפי רצועת עזה.

בחודשים האחרונים נרשמה התחממות ביחסים בין קטר לבין מדינות "הרביעייה הערבית" (ערב הסעודית, איחוד האמירויות, מצרים ובחריין), שהחרימו אותה עד ינואר 2021. התפתחות זו צפויה להשפיע על מעורבותה של קטר ברצועת עזה וקשריה עם חמאס, ומכאן חשיבותה לישראל. שאיפותיה האזוריות של קטר ויחסיה ההדוקים עם טורקיה היוו בעיה למרבית מדינות ערב, כמו גם לישראל, עקב תמיכת דוחה ואנקרה באחים המוסלמים במצרים ובחמאס ברצועת עזה. אבו-דאבי ראתה במדיניות זו איום של ממש לא רק ברמה האזורית, אלא בראש ובראשונה בזירת הפנים. זאת, נוכח שאיפת כוחות האסלאם הפוליטי לערער את הסדר הפוליטי הקיים ולהשליט את האסלאם כמקור סמכות בלעדי בכל תחומי החיים.

תהליך הפיוס

החרם הערבי על קטר פרץ מיד לאחר ביקור שערך נשיא ארצות הברית לשעבר דונלד טראמפ בערב הסעודית במאי 2017, ובו הביע [הזדהות פומבית](#) עם הטענות שהעלו בפניו מנהיגי "הרביעייה הערבית" נגד קטר. הנתק בין הרביעייה לקטר חיזק את קשריה עם טורקיה, שאף הקימה בסיס צבאי באמירות, אשר סגירתו הייתה אחת מ-13 הדרישות שהוצגו לקטר כתנאים להסרת החרם. דרישות נוספות כללו הפסקת ההסתה נגדן ברשת אל-ג'זירה וניתוק קשריה עם טורקיה ותנועת האחים המוסלמים. סדר היום השונה של הנשיא ג'ו ביידן

וההבנה, בעיקר בריאד, כי בהמשך החרם על קטר גלומים יותר חסרונות מאשר יתרונות, הביאו את ערב הסעודית להוביל לפיוס בין השחקנים המרכזיים במרחב הערבי ולסיים בינואר 2021 את המצור על קטר, חרף אי-הבהירות לגבי מילוי הדרישות שהוצגו לה.

מאז סיום הסכסוך נרשמה התחממות ביחסי קטר עם מצרים, ובמאי אף נערכה פגישה בין נשיא מצרים, עבד אל-פתאח אל-סיסי, ושר החוץ של קטר, מוחמד עבד אל-רחמן אל ת'אני. דווח כי הנשיא והשר הסכימו על "[האצה של ההתייעצויות והתיאום](#)" במטרה לקדם את היחסים הבילטרליים בין המדינות. בדברים שנשא בסיכום הביקור הכיר עבד אל-רחמן בתפקידה המוביל של מצרים בהסדרה המתגבשת ברצועת עזה בעקבות מבצע "שומר החומות", בציינו כי "למצרים תפקיד אסטרטגי ומרכזי בהגנה על הביטחון הלאומי הערבי [ובהגנה על האינטרסים הערביים](#)". זאת, לא לפני שהעניק לאל-סיסי הזמנה מאמיר קטר, שיח' תמים בן חמד אל ת'אני, לבקר בדוחה. פגישה שכזו, אם תתרחש, תהיה הראשונה בין שני המנהיגים.

גם לאורך מבצע "שומר החומות" קיבלה קטר את ההובלה המצרית בתיווך בין ישראל וחמאס, ותיאמה עם קהיר עמדות – עדות להתגבשות הסכמות בין הצדדים לגבי הטיפול ברצועת עזה והתפתחות יחסי עבודה תקינים ביניהם. מצרים התחייבה להקצות 500 מיליון דולר לשיקום הרצועה (ככל הנראה לא ישירות, אלא דרך חברות בנייה מצריות, כלים הנדסיים וחומרי גלם), כאשר קטר מיהרה להשוות סכום זה, נוסף ל-360 מיליון דולר לשנה, שהיא אמורה להעביר למימון שוטף.

קפיצת מדרגה נוספת ביחסים נרשמה באמצע יוני, כאשר קטר אירחה לבקשת מצרים וסודאן כינוס שלא מן המניין של שרי החוץ הערביים, שדן במשבר "סכר התחייה" עם אתיופיה. במהלך ביקורו בדוחה נועד שר החוץ המצרי, סאמח שוכרי, עם אמיר קטר, דן עמו בחיזוק היחסים הבילטרליים והזמינו לביקור בקהיר. בריאיון לא שגרתי לערוץ אל-ג'זירה הקטרי [הבהיר](#) כי נסיעתו לדוחה לא נועדה אך ורק לשם ההשתתפות בכינוס בנושא הסכר האתייופי, שמילוויו החד-צדדי הצפוי בחודש הבא נתפס בקהיר כאיום חמור על משק המים המצרי, אלא גם כדי להניח מאחור את משקעי העבר ביחסי מצרים-קטר. בחודש יוני גם מונן, לראשונה לאחר ארבע שנים, שגרירים מטעם מצרים וערב הסעודית לקטר.

ההתקרבות לקטר אמורה לשרת שורת אינטרסים מצריים, הנוגעים למכלול סוגיות אזוריות ובילטרליות: ליכוד השורה הערבית סביב מנהיגותה האזורית, בפרט בסוגיית ההסדרה בעזה, האמורה לחזק את דימוי מצרים כנכס בראיית ממשל בידן; יצירת בקיעים בציר האסלאמיסטי הטורקי-קטרי; ריסון הביקורת הרווחת מאז 2013 נגד המשטר המצרי בערוץ אל-ג'זירה; והידוק קשרי הכלכלה דרך השקעות קטריות במצרים בענפים שונים, ביניהם נדל"ן, תיירות ופיננסים.

מעל לכל אלה ניצב משבר סכר התחייה, שנמצא כיום בראש דאגותיה של קהיר, ואשר המשא ומתן בעניינו שריו במבוי סתום חודשים ארוכים. מצרים, המתוסכלת מחוסר נכונותן

של איחוד האמירויות וערב הסעודית להפעיל את מלוא כובד משקלן למענה, תולה תקווה בקטר. דוחה נהנית מקשרים קרובים עם אתיופיה וממנופי השפעה כלכליים עליה (אדיס אבבה היא יעד אטרקטיבי להשקעות קטריות), ומצרים מייחלת לכך שהם יתועלו לתיווך במשא ומתן וללחץ דיפלומטי אפקטיבי. מצרים שאבה נחת מהצטרפות קטר לחזית הערבית המאוחדת, הקוראת להתערבות מועצת הביטחון במשבר, כמו גם מ[הצהרתו](#) של שר החוץ הקטרי שלפיה "ביטחון המים הוא עניין של חיים עבור העמים המצרי והסודאני, וישנה הסכמה ערבית סביב מטרה זו".

יתכן שדי במשקלם של אינטרסים משותפים אלה כדי להתגבר על המתחים שעודם מעיקים על יחסי מצרים וקטר, ובראשם המשענת הפוליטית, התקשורתית, הפיננסית והלוגיסטית שמעניקה קטר לאחים המוסלמים, הנחשבים במצרים לארגון טרור. הפיוס המצרי-קטרי אף מתקדם ביתר מהירות ממאמצים מקבילים שנרשמו בחודשים האחרונים לפיוס מצרי-טורקי. נראה שקהיר מעדיפה להאיץ בשלב הראשון את ההתקרבות לדוחה נוכח תפקידה הנוכחי כנשיאה התורנית של הליגה הערבית, העוצמה הכלכלית האדירה שברשותה וגישתם הפרגמטית של מנהיגיה, המשוחררים מאידיאולוגיות נוקשות.

משמעויות לישראל

ישראל וקטר העמיקו מאז מבצע "צוק איתן" את שיתוף הפעולה ביניהן, שתכליתו העברת סיוע הומניטרי לרצועת עזה ומשימות תיווך מול חמאס. לישראל אינטרס ברור כי סיוע זה ימשיך להגיע, כל עוד אינו משמש לבניית תשתיות טרור, משום שבראיתיה שיפור המצב ההומניטרי בעזה יסייע בהרחקת עימות עם חמאס. דווח שראש המוסד לשעבר יוסי כהן [ביקר](#) בדוחה כדי להבטיח שיימשך הסיוע הכספי שמעבירה האמירות לעזה – מעל מיליארד דולר מאז 2012. לפני מבצע "שומר החומות" ישראל [זכתה](#) להגדלת התפקיד של קטר ברצועה מעבר להעברת הכספים ולהופכה לגורם מוביל בהסדרה מול חמאס.

עד עתה התקיים מתח בין האינטרס הישראלי להיטיב את המצב ההומניטרי ברצועה לבין הצורך לשמור על יחסים תקינים עם מצרים, ערב הסעודית ואיחוד האמירויות, המוטרוטות מהשפעת קטר ברצועת עזה. ההתקרבות המדודה בין מדינות ערב לקטר עשויה מחד גיסא להקל על ישראל לקבל לגיטימציה ערבית להמשך שיתוף הפעולה עם קטר בנושאים הקשורים לרצועת עזה, ומאידך גיסא לתת בידיה יכולת משופרת לרסן באפקטיביות גוברת, בתיאום עם קהיר, היבטים שליליים במדיניות של קטר. ואולם, עולה השאלה עד כמה באמת ישראל יכולה לצפות ששיתוף פעולה מצרי-קטרי ברצועה לא יבוא על חשבונה. ענין זה תלוי גם בטיב התיאום הישראלי עם שתיהן. בשימוש בערוץ המצרי ישראל עלולה לאבד מנוף מסוים על חמאס, משום שעד היום הכסף הקטרי עבר דרך ישראל.

לישראל אינטרס ברור כי איחוד האמירויות תעמיק את מעורבותה ברצועת עזה על חשבון קטר. אולם, לאיחוד האמירויות חסרים כיום מנופי השפעה בזירה הפלסטינית משום שהיא רואה בחמאס אויב וששורר נתק בינה לבין הנהגת הרשות הפלסטינית, בעיקר בשל תמיכתה

במחמד דחלאן. בנוסף, גם קהיר חוששת מפני רצונה של אבו-דאבי לכרסם במעמדה הבכיר של מצרים ברצועה, ובוחנת במידה של חשדנות את מעורבותה האפשרית. במציאות כזו, ישראל תזדקק לשירותי התיווך של קטר וזו תמשיך למנף זאת לביסוס מעמדה האזורי.

מעורבות בזירה הפלסטינית היא כלי חשוב בארגו הכלים של קטר לביסוס מעמדה האזורי. כנסיכות זעירה ועשירה, החשה מאוימת על ידי שכנותיה, היא רואה בו פוליסת ביטוח לעצם קיומה. לכן חשוב לה להיתפס כחיונית בעיני שחקנים אזוריים משמעותיים ובכללם ישראל, וחשוב מכך, לשמור על קרבה הכרחית לארצות הברית. לישראל אינטרס כי הסיוע ההומניטרי הנכנס לרצועת עזה, יופנה כאמור למטרות אזרחיות ולא יאפשר את ההתעצמות הצבאית של חמאס, וכן שהכסף יעבור דרך קהיר או רמאללה במסגרת מנגנון פיקוח חדש ולא עוד ישירות לידי חמאס. קטר מצידה מבקשת להמשיך ולהעביר את הכספים ישירות לרצועה, כך שהנושא עשוי להוות סלע מחלוקת בדיונים הנערכים בקהיר על אודות הסדרה ברצועה.

הדינמיקה הבין-ערבית החדשה טומנת בחובה יתרונות נוספים, בהם אפשרות לתקיעת טריז בין טורקיה לקטר - מה שעשוי להחליש את "ציר" האחים המוסלמים. כן תרחיק ההפשרה את טורקיה מזירת המפרץ, תפגע במעמדה האזורי של אנקרה ותצמצם את הסיוע הכלכלי הזורם מקטר לטורקיה ולתנועת האחים המוסלמים. כרסום במעמדה של טורקיה עשוי להובילה לאמץ מדיניות לעומתית פחות ביחס לישראל.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט